

שאלה: האם מותר להעיר בחורים עבור ק"ש בזמנה באם חושש שכתוצאה מזה יאמרו ק"ש ללא ברכת התורה לפני'.

תשובה:

-א-

בהקדמה שכמה פרטים בשאלה זו:

א. האם יש איסור ללמוד לפני ברכה"ת ואם הוא מדאורייתא.

ב. האם ק"ש בכלל ת"ת.

ג. את"ל שיש איסור ללמוד ללא ברכה"ת ושק"ש בכלל ת"ת – האם חייב לומר ברכה"ת לפני ק"ש.

ד. את"ל שמדינא חייב בברכה"ת – מה יעשה כשזמנו בהול שזמן ק"ש עובר וא"פ לקיים שניהם.

ה. את"ל שחייב בברכה"ת, אם יש לחוש ללפני עור כשמעיר משינתו מי שלא יאמר ברכה"ת. ואם חייב עדיין להעירו מחמת חובת ק"ש בזמנה.

-ב-

וניחזי אנן:

הנה, הארכנו כבר במק"א¹ שסתימת כל הפוסקים שאיסור בדבר ללמוד ללא ברכה"ת. והוכחנו כן בראיות ברורות, ושעכ"פ יש כאן ביטול מ"ע.

והנה, ק"ש ג"כ בכלל תורה היא, עכ"פ למאי דקייל"ן לכתחילה לחוש שלא לומר תחנונים ללא ברכה"ת. (ובאמת, מדין תחנונים גופא מוכרח ג"כ שאיסור בדבר, ולא רק חיוב ברכה, דאל"כ מדוע חרדו כל החרדה הזאת ונחלקו ארזי תבל בהיתר תחנונים לפני התפלה ובתוך התפלה, הרי סו"ס יאמר ברכה"ת לאחמ"כ).

-ג-

ובאמת, נ' עיקר דלכו"ע ק"ש אינו בגדר תחנונים כלל², ורק לענין ברכת אהבת עולם הצריכו לחד מ"ד שישנה על אתר ולא סגי בק"ש, ד"לענין זה" דוקא ה"ז כתחנונים, כדיוק ל' הב"י סוסי' מז, אדה"ז שם ו. ועוד³. והוא עפמש"כ ברא"ש ברכות א, יג, דלא מיתחזי לשם ברכה"ת, והיינו שנראה שאמרה רק לשם ק"ש.

ויומתק שהב"י לא הביא כאן הפלוגתא שבסי' מו, אי תחנונים חייבים בברכה"ת, ולא רמז כלל לד"ז, והביא כאן תי' מד"ע כאילו תורה חדשה ניתנה ונתחדשה, דלכאוי' היינו הך. ולאידך בסוגיא דתחנונים גם לא הביא מהירו' שצריך שישנה על אתר דמשמע מינה דלא סגי בק"ש והיינו שתחנונים פטורים מברכה"ת.

1 בלוח יומי לחגה"ש שי"ל על ידינו, וש"נ, קחנו משם.

2 וכפי שנז' שם אצלנו בקצרה.

3 ודלא כלי' המשנ"ב מז, יז, שק"ש אינו בגדר לימוד. וכדבריו כ"ה בשו"ת בית אפרים סח. בהגהות רעק"א מז, יב. וכן הבין בשו"ת חקרי לב ט, ובמחה"ש מז, ו. וכ"מ בפרישה א. וראה גם מגן גבורים מז, בשלה"ג ט ובאלף המגן י. ערוה"ש כא. וכ"מ קצת בהון עשיר ברכות א, ב שבקורא בעונתה לא נחשב כקורא בתורה, שא"י חשיב לימוד רק כמתפלל.

ובאמת בחלקם יל"פ בדוחק – או גם שלא מדוחק – כדברינו כאן.

והבי' בזה, שבאמת אי"ז שייך לכאן כלל. והטעם, דעיקר אהבת עולם לק"ש נתקן ואינה ברכה מיוחדת לת"ת בכלל – ראה תוס' ברכות יא, ב ד"ה שכבר וריטב"א שם. ורק שיש בה מעין ברכת התורה. אבל בעלמא ק"ש אכן בגדר ת"ת.

ושו"מ שכ"כ לבאר בארוכה במקו"ח להחו"מ, מז, ח⁴. ושם בראיות מוכיחות שק"ש בכלל ת"ת⁵. ומדויק גם מה שהוסיף הב"י, "דדברי תחנונים ותפלה לחוד וד"ת לחוד", דהול"ל "דק"ש ותפלה לא חשיבי לימוד", ותו לא. ונראה יותר שבא להוסיף דגם להאומרים שתחנונים חייבים בברה"ת מ"מ תחנונים לחוד ות"ת לחוד, שתחנונים ותפלות אינם מועילים "לענין זה" להיות בגדר שנה על אתר. ומה"ט נמי שינה בלשונו בשו"ע שלענין תחנונים כתב מו, ט, שנכון לחוש. אבל לענין לימוד על אתר כתב מז, ח, צריך ליזהר. וכבר נתקשו בזה. ולהנ"ל א"ש שהם ב' דינים וגדרים שונים. ועוד יש להוכיח כן, שבטוש"ע כתבו שצריך לברך ברכה"ת מיד קודם שיאמר פסוקים. ולענין ק"ש מהני כששנה על אתר והיינו אפילו אחרי שהתפלל. ובכ"מ, שיכול לסיים גם כל סדר התפלה. ועכצ"ל דלא בחדא מחתא מחתינהו.

וי"ל גם בסגנון אחר⁶, שהכוונה בב"י, שברכה"ת דאהבת עולם אין בכחה לפטור התורה של כל היום כיון שאינה מיוחדת לתורה של כל היום. וכ"מ בתר"י ברכות ה, ב, ד"ה ולפי, שגילה דעתו שאמרה לשם ק"ש בלבד. ועד"ז כתבו עוד ראשונים⁷.

וכע"ז בשיח השדה ברכת ה', א, שי"ל שאין בכח הלימוד דק"ש לפטור שאר הלימוד במשך היום, שאין לימוד שאינו גמור פוטר לימוד גמור (עיי"ש ב, ג ד"ה מדי)⁸.

ויש לה"ר להנ"ל גם ממש"כ בב"י גופ", בסוסי" מז, שאינו מברך על הרהור והוכיח כן מזה שבע"ק מותר להרהר בק"ש. ולכאוף כוונתו דאילו כדיבור דמיא הו"ל לברך ברכה"ת. וא"ש שאי"ז סותר למש"כ לעיל דק"ש אינה כת"ת, דקאי התם רק לענין לימוד על אתר.

והעיקר כאן אצלנו, שמעולם לא נתכוון הב"י לומר שק"ש אינו בכלל ת"ת.

ובהכרח לומר כן, שהרי בכל דברי הראשונים על אתר בסוגיין נראה ברור שק"ש בכלל ת"ת הוא. ונשאו ונתנו בכמה אנפי, מה שאין ק"ש מועילה להיות בגדר שנה על אתר. ואף א' מהן לא עלה על דעתם לומר שק"ש אינה מחוייבת ברכה"ת.

ותו, שלא נז' בראשונים בהפלוגתא דתחנונים אי חייבים בברכה"ת הך פלוגתא אי ק"ש מועיל להיות בגדר שנה על אתר, לפי שאין שייכות ביניהם כלל. ולא מסתבר כלל שהב"י כתב כאן חידוש בדין נגד סתימת הראשונים ובהבלעה בדרך אגב⁹.

4 וכ"מ קצת בביהגר"א מז, ח. וראה גם בדמשק אליעזר שם. באר אברהם להגר"א אבלי פאסוועלער ברכות שם. וכ"כ לפרש בזכרון מנחם ביאלא סוגיא דברכה"ת בתחילתו. וראה גם דברי יציב א, נא, ב בסופו.

5 אלא שנראה מדבריו שהבין בב"י שלא פ"י כן. אלא שיתכן ששולל רק ת"י קמא דב"י, ראה לקמן עד"ז.

6 ובשו"ת ב"י"א (שבעה' 3) כתב עוד אופן במה שצ' שישנה על אתר ולא סגי בק"ש, לפמש"כ בתר"י בסוגיין שג' ברכות נתקנו בברכה"ת למקרא משנה ותלמוד. וק"ש על אתר הוא רק בכלל מקרא.

7 וכ"כ לבאר בשיעורי הגריש"א ברכות שם. ועוד. וראה גם ערוה"ש מז, כב. ויתכן לפרש כן גם במש"כ במקו"ח שם. ולא נפנית לעיין בזה כרגע.

ולפ"ז גם בקורא אחר זמן ק"ש שהוא כקורא בתורה נמי צ' שילמוד על אתר. ודלא כמשנ"ב מז, יז. ושו"ר מה שהעיר בזה בשו"ת לב אברהם ו.

8 וכדוגמתו בשו"ת אמר שמואל דלקמן, בשיטתו שאין אהבת עולם פוטרת ברכה"ת אלא במתכוון – ראה לקמן בהע' 74 – שאין הברכה על דבר דאינו חשוב פוטרת החשוב בגררא אלא במתכוון.

ולדידי צ"ע בתרווייהו, שהרי גדול ק"ש בעונתה יותר מהעוסק בתורה, וכדלקמן בפנים (ס"ט). וברשב"א שם ועוד ראשונים, דהיינו גם למי שתורתו אומנתו. וכ"ה בשו"ע אדה"ז נח, יו"ד: גדול מהעוסק בתורה כל היום.

9 ועצ"ע שלא הביא הב"י מד' הראשונים בסוגיין. וראה הגהות הגר"ח צאנזיר שם.

-ד-

ומה שמצינו שיש שה"ר להיפך מאנשי משמר שלא בירכו ברכה"ת (ברכות יא, ב), – חדא בירו' איתא שבירכו ברכה אחת היינו ברכה"ת¹⁰. וגם לבבלי לחד מ"ד בירכו אהבת עולם. ותו, דעכצ"ל שבירכו ברכה"ת לפנ"ז כשהשכימו ללמוד, שהרי קראו עשה"ד¹¹. וכ"כ בפנ"י להדיא שם ד"ה תנן התם¹². ולא נז' כאן דלא מיירי בהכי.

ועוד שאנשי משמר משכימין לקרות קודם אור היום, ולשי' ר"ת א"ח בברכה"ת עד עלוה"ש. וכ"כ בצל"ח על אתר¹³.

ועוד שכהנים בעבודתם פטורים מכל המצות – ראה שיח השדה שם ג, א, ד"ה ואין להביא.

-ה-

איברא, שעצ"ב, דהנה, בתי' קמא דהב"י במה שצ' שישנה על אתר ולא סגי בק"ש, כתב דמיירי שקרא שמע לפני אהבת עולם, ומשמע שהבין בגמ' שאנשי משמר היו עושים כן גם ללא ברכה"ת לפנ"ז, ושבכה"ג אינו פוטר אלא כשלמד מיד. וקשיא לי היאך מותר להם לקרוא ק"ש ללא ברכה"ת. ומשמע להדיא דס"ל להב"י דלאו בכלל ת"ת הוא ומותר לללא ברכה"ת¹⁴.

אלא, שאפ"ל כן, דא"כ מאי רבותא דתי' בתרא, דק"ש לאו בכלל ת"ת לענין זה, הא גם לתי' קמא אינו בכלל ת"ת, ועדיפא מינה קאמר בלישנא קמא, שבכלל אינו בגדר ת"ת ולא רק "לענין זה". ועוד שלפ"ז אמאי איצטריך לאוקמי לה באופן שקרא שמע לפני אהבת עולם, הא בלא"ה אינה בגדר ת"ת. וצע"ג לומר שר"ל שלתי' קמא הוא בכלל ת"ת, אלא שאין איסור לאומרו לפני ברכה"ת, דהעיקר חסר מן הספר. וגם דמאי שנא מתחנונים. וממנ"פ, אם הוא בגדר תחנונים, ולתי' בתרא הותר מה"ט, ותי' קמא ס"ל כמ"ד שבתחנונים אסור, ליתסר גם הכא מטעם זה גופא. ואם נאמר שאינו בגדר תחנונים גם לתי' בתרא, כפי שנתפרש אצלנו לעיל, כש"כ דאסור.

ומכאן¹⁵ דלשני האופנים מקיים מצות ת"ת בקריאת שמע, ואסור באמירתו לפני ברכה"ת, ורק לאופן הראשון אהני קריאתו שיהא בגדר שונה על אתר, והכא מיירי בלא קרא שמע. ולתי' בתרא, אינו יוצא בזה לשנות על אתר, שלענין זה לא מהני כנ"ל. ומאי דקשיא לן, לתי' קמא בב"י שלא בירכו ברכה"ת לפנ"ז, היינו דמיירי במי שעשה כן – בשכחה או בעבר – ולא שמותר לעשות כן¹⁶. וקושטא קאמר שאנשי משמר לא בירכו אהבת עולם, שהרי בודאי לא נתכוון לפרש דהירו' מיירי בזמן הבית ובאנשי משמר.

10 וי"מ בכוונת הירו' דהיינו אהבת עולם.

11 וכה"ק גם בשו"ת משפט צדק ב, סב (קלז, א).

12 וראה מש"כ בדבריו בברכת ה' סאסי ברכות שם. וכ"כ ליישב בדבר אברהם א, טז, כד. וכבר הקדימו בפנ"י. וכ"כ במעון הברכות על אתר.

13 וראה מעון הברכות בדבריו. וראה באר אברהם שם.

14 ולפלא שלא ראיתי שיתעוררו בזה. ובכ"מ ה"ר מתי' בתרא דהב"י לענין זה, ולא שמו לב שמפורש כן, ועוד יתר על כן, בתי' קמא. ושו"מ שעמד בזה בשו"ת בצה"ח דלקמן.

15 ובדוחק גדול י"ל דלב' התי' ק"ש הוא בגדר תחנונים. ולתי' קמא ס"ל דאף למ"ד שמותר לומר תחנונים לפני ברכה"ת ולכן מותר לומר ק"ש, מ"מ בכלל ת"ת הוא ומהני להיות בגדר שנה על אתר לצאת ברכה"ת. ולתי' בתרא, ר"ל שאף למ"ד שאסור לומר תחנונים לפני ברכה"ת, מ"מ אינו מועיל לענין זה. וכפי שנת' אצלנו לעיל, לפי שאינו ניכר שהוא לשם לימוד.

אבל כנ"ל דוחק הוא. וגם, דאכתי תיקשי שלא רמז לכ"ז. וגם לא הזכיר כלל שק"ש בכלל תחנונים. וגם פשוט שתחנונים אינם מועילים להיות בגדר לימוד, דמה"ט נהגו לומר פסוקי ברכת כהנים ומשנת אלו דברים דוקא.

16 וראה לקמן בפנים (סט"ז) במש"כ בשו"ת בצה"ח בגדר ברכה"ת מה"ת. ועיי"ש מש"כ לתרץ עפ"ז.

א"נ י"ל דמיירי במי שכיוון להדיא שלא לצאת בזה יד"ח ת"ת, וכדלקמן בפנים (סי"א). ודוחק קצת.

גם י"ל דמיירי באופן שכבר בירך לפני ק"ש, וכעת נתחייב בברכה עוה"פ מחמת הפסק או שינת היום למאן דאית לי' הכא. וכן י"ל גם בד' מחה"ש¹⁷.

והעיקר, דלא נחית כאן לענין ההיתר דאמירת ק"ש לפני ברכה"ת, שאי"ז מענינו כאן, כ"א לבאר מדוע ק"ש שקורא שאחר אהבת עולם אינו בגדר ששנה על אתר.

ומגופו מוכרח הוא, שהרי כע"ז איכא לאקשו"י בדברי כל הפוסקים – כבשו"ע אדה"ז ועוד – שכתבו לחוש למעשה שלא לסמוך על אהבת עולם, אא"כ שנה על אתר, והרי בלא"ה כתבו לחוש למ"ד שאין לומר תחנונים ופסוקי תפלה לפני ברכה"ת. וכל שמתפלל כדרכו וסומך על אהבת עולם כבר אמר ריבוי פסוקים בפסוד"ז וגם בברכת ק"ש גופא¹⁸. ועכ"ל דלא נחתי להא, ומיירי באופן שאין חשש משום תחנונים.

-|-

ובשאג"א כד, כתב נמי שלכו"ע צריך לברך ברכה"ת על ק"ש גם למ"ד שא"ח לברך על תחנונים, שא"ד לתחנונים. ולא מצינו מי שיחלוק עליו להדיא.

וכ"ה במהרש"ל ברכות יא, ב, בדעת התוס' שאצ"ל פסוקים אחרי ברכה"ת, שאא"פ שלא ילמוד כלל, שאפי' פסוק ראשון של ק"ש הוא תורה.

ובא"א מבוטשאטש מו, ט, שגם למקילים בתחנונים ק"ש אולי חמור יותר שמקיים בזה ת"ת גם שלא בדרך לימוד.

וכבר כתב כן בשו"ת פני אהרן אמריליוו ג, במי ששכח ק"ש של ערבית וישן על מטתו, שחייב בברכה"ת.

וגם בקונטרס עלים לתרופה שנדפס בהסכמת גדולי ישראל¹⁹ שעוררו בחומר הענין דאיחור זמן ק"ש, וכן כתבו ע"ד אופן הרצוי כשזמנו בהול, ולכל אורך הדברים נזכר ברכה"ת בפשיטות.

וכ"מ בשו"ת מהרי"ל החדשות מה, ב, לענין נשים שמברכות ברכה"ת, לפי ש"מכניסות עצמן לק"ש, ופסוד"ז נמי, מחייבי בהו, וכמה שבחות דאית בהו קראי". אלא ש"ל בדבריו דהיינו רק למאן דמחייב בתחנונים²⁰.

וכ"ה גם בכמה שיחות קודש²¹. וכבר נהגו במבצע תפילין (ע"פ הוראת הרבנים, וגם נכנס אל הקודש פנימה והוגה) לסדר שיאמרו לפחות ברכת אשר בחר בנו לפני ק"ש²².

17 וצע"ק שלא הרגיש שכפירושו כ"ה בת"י קמא דהב"י.

18 וראה אצלנו במ"מ להל' יומית אות תמט. וכה"ק במקו"ח להחוי"י מו, ט, וה"ר מזה דתחנונים פטירי מברכה"ת.

19 אלא שלאחרונה יש שפקפקו במקורו, ראה קובץ עץ חיים באבוב א ואילך.

20 ובבירור הלכה זילבר תניא ע' קעו הבין מדבריו שחייבות בפסוד"ז, ולדבריו נדרש לפניו "פסוד"ז נמי מחייבי בהו", וכדעת המשנ"ב ע, ב, ושלא כאדה"ז שם א. אבל באגור ב, הביאו ב"י סוס"י מז, השמיט מש"כ ע"ד פסוד"ז. וגם במהרי"ל משמע יותר הפ"י כנ"ל, שר"ל שכיון שמכניסות עצמו לפסוד"ז חייבות בברכה"ת.

21 ראה שיחת ערב שבועות תשל"ט בפשטות שמברכים ברכה"ת על ק"ש. ובשיחת ג' מנ"א תשמ"ט, שאא"פ לקרוא שמע (דערבית) ללא ברכה"ת.

22 אלא, שיש לחלק בזה בנוגע להאומרים ק"ש אחר זמנה שהוא כקורא בתורה.

ובנוגע לסדר ברכות ותפלות לילדים קטנים – ראה בהע' 112.

ובאמת, ככל הדברים והאמת האלה, שק"ש בכלל ת"ת הוא, מוכרח הוא, שהרי בק"ש יוצא יד"ח ת"ת²³, כדקילין²⁴ שיוצא יד"ח ת"ת בפ"א שחרית וערבית. ואי בעי מיפטר נפשי בק"ש²⁵. ולא אשתמיט בשום דוכתא שפטור בכגון דא מברכה"ת.

ומצאתי באו"ז הל' ברכת המוציא קמ, שכל מצוה שיש עתים למצותה מברך עלי', ומביא דוגמא מברכת התורה שיש עת קבוע שיוצא יד"ח בק"ש.

וסתימת כל הראשונים²⁶ דמיירי בק"ש לצאת יד"ח ק"ש ולא שקורא פעם נוספת²⁷.

ואדרבה, בכ"מ, שעיקר ק"ש בשביל ת"ת הוא²⁸.

ובפרט למש"כ בראשונים²⁹ שמה"ת יוצא באיזה פרשה שבתורה שקורא.

-ח-

וכ"ה פשטות הכוונה בירו³⁰ שכגון רשב"י אין מפסיקין לק"ש שזה שינון וזה שינון, ורשב"י אינה חביבה עליו ק"ש יותר מד"ת³¹, וילפינן לתרווייהו מושגנתם – ראה ר"א פולדא שם³². או מודברת במ. ועכ"פ, שניהם בפרשה אחת הם³³.

וכן מצינו בירו' ברכות ג, ג, שנשים פטורות מק"ש מקרא דולמדתם את בניכם ולא בנותיכם³⁴.

23 ולהעיר ממדרש תהלים א, עז, שובתורתו יהגה זו ק"ש. ועוד במדרש שוחר טוב א, יז – והובא במנורת המאור ו נר ג, ג, א בשם מדרש – היאך יתקיימו שני מקראות הללו והגית בו יומם ולילה וששת ימים תעשה מלאכה שהקורא ק"ש כאילו קורא כהתכ"כ. ומינה, שלא רק שיוצא בזה ת"ת, אלא שזהו כל ענינה של ק"ש, וכדלקמן בפנים.

24 מנחות צט, ב. נדרים ח, א. והובא גם בא"א מבוטשאטש שם.

25 ולפי דברינו לעיל בפנים (ס"ג) א"ש משה"ק מזה על הב"י באבן העוזר ובהגהות ליקוטי חב"ח לטור או"ח מז.

ובמשנת יעב"ץ או"ח לב, ד ר"ל דבפלוגתא תליא וקאי התם למ"ד שאינו מקיים מצות ת"ת. ודוחק. וגם להעיר שבלח"מ ת"ת א, ח, כתב בדעת הרמב"ם רק שהוא קולא גדולה ולא שלמעשה אינו יוצא ת"ת. וקאי אקרא דלא ימוש, שאינו יוצא גדר לא ימוש. אבל לכו"ע יוצא ת"ת.

וגם לדעת הר"ן נדרים שם, ודאי הכי הוא שבק"ש מקיים ת"ת אלא שלא יצא יד"ח בזה, שעדיין חייב ללמוד כל היום וכל הלילה.

ובלא"ה רוב הראשונים חולקים על הר"ן. ראה שו"ת הרדב"ז ג, תטז.

לאידך, פשטות הגמ' שרק יוצא לא ימוש ולא ת"ת. וראה גם ביאור הגרי"פ לרס"ג עשין יד ד"ה ואמנם לדעת. שו"ת ב"צ או"ח יב, א. ולפ"ז י"ל שא"ח בברכה"ת ע"ז.

אבל בראשונים מוכח שמקיים גם מצות והגית, ראה גם תוד"ה אחר מנחות סד, א. ועוד. וכ"ה בשו"ע אדה"ז ת"ת ג, ד. וראה גם ברמב"ם ת"ת א, ח. וכ"ה למדרש שבהע' הבאה. ובס' הפרדס ע' שה ועוד, גם דיוצא החיוב לשלש במקרא.

26 וראיתי למי שכתב דהיינו רק למ"ד ק"ש דרבנן. אמנם, כל הראשונים שפסקו כן להלכה אינהו ס"ל כרוה"פ דק"ש דאורייתא.

27 וכ"כ בשנו"א הארוך פאה א, א.

28 ראה קר"א ברכות דיני ק"ש טו ואילך. וכ"מ להדיא בריטב"א ברכות ל, ב. וראה גם חדא"ג מהרש"א ברכות טז, ב. ובאו"ש ת"ת א, ב, שע"ז יזכור ת"ת במשך היום. ולהעיר משיחת ש"פ ויחי תשמ"ו.

29 ראה ריטב"א ברכות כא, א ובתרי" ברכות כא, א. וראה בארוכה שאג"א א.

30 ברכות א, ב. שבת א, ב.

31 ומה שמ"מ נק' הפסק וביטול תורה – יל"פ בכמה אנפי. ואכ"מ. ולהעיר משיחת חגה"ש תשט"ז הע' 6 (נדפס בפתח דבר לקובץ כינוס תורה חו' א. ושוב בתורת מנחם תשט"ז ע' 344 הע' 159) שמציין בזה לנדו"ד מה שאה"ר פוטר ברכה"ת.

32 וראה או"ש (דלעיל הע' 28) בפ"י שינון לפי דרכו. אבל בתרי" ברכות טז, א ששינון היינו שהיא אמירה ולא מעשה.

33 וראה גם חת"ס שבת יא, א. ובמאירי ברכות יג, ב שאף ק"ש בכלל שאר התורה היא. וכן בשטמ"ק בשם הראב"ד.

34 וראה שנות אליהו ברכות ג, ג.

והנה, עדיין יש מקום לבע"ד לחלוק דהא מילתא תליא בפלוגתת הבבלי והירו', דלבבלי שבת יא, א, רשב"י וחבריו מפסיקין לק"ש³⁵. וגם בבבלי ברכות כ, ב, בטעם שנשים פטורות מק"ש מחמת מעשהזמ"ג ולא מקרא דולמדתם³⁶.

ועוד מצינו בירו' לגבי פרשיות שבק"ש דנפקי מקרא דוהגית, שהגית יום ולילה שוין. ובחרדים שם, שלכן מברך עלי' כמו על קריה"ת. ועוד שם בירו', שהמקיים שבע ברכות ק"ש כאילו קיים והגית יומם ולילה. וראה בחרדים שם, דק"ש היינו והגית יומם ולילה, ומברך עלי' כמו ברכה"ת³⁷.

ומכ"ז מוכח קצת, דלירו' עיקר ענינה ת"ת, משא"כ לבבלי, שענינה קבעומ"ש³⁸. אלא שגם את"ל הכי, אכתי איכא בק"ש גדר ת"ת, והשקו"ט רק מהו עיקר ענינה ומהותה³⁹.

ואדרבה, ראה בכס"מ ק"ש ב, ו בש"י הבבלי שמפסיק לק"ש, לפי שאי"ז הפסק שג"ז ת"ת⁴⁰.

ועוד, דאם נפשך לאפושי פלוגתא בין בבלי לירו', הרי מסברא מקום לומר להיפך ממש, והוא שלפמשי"כ התוס' וכמה ראשונים שהבבלי חולק אירו', ולבבלי א"צ שישנה על אתר אחרי אהבת עולם, ולפ"ז לירו' שצ' שישנה על אתר ולא סגי בק"ש, ק"ש לאו בכלל ת"ת, משא"כ להבבלי⁴¹.

-ט-

ומש"א בברכות י, ב שהקורא ק"ש בעונתה גדול מהעוסק בתורה, אף שבק"ש מקיים ת"ת ג"כ – באמת יל"פ דהיינו לולא מצות ת"ת שבזה. או עדמשי"כ בכ"מ בנוגע מקרא מגילה שסו"ס יש ביטול תורה באיכות, וכדומה⁴². ואכן ברשב"א שם כתב להדיא דלאו דוקא ואף היא תורה. וכ"ה בריטב"א. ובמאירי פ"י נמי כע"ז⁴³. וראה באחרונים עוד כמה ישובים.

35 אבל ראה לקו"ש יז ע' 358, שלא נחלקו בבלי וירו', ושחילוק בדבר בין רשב"י לחבריו, וברשב"י גופא – ב' תקופות.

36 ובש"י הירו' – י"ל כהקס"ד בגמ' שם שמשום קבלת עומ"ש ליחיבי.

37 ולהעיר, ד"שבע ביום הללתיך על משפטי צדקך" קאי על ברכות ק"ש, ולפ"ז "משפטי צדקך" היינו ק"ש. ויומתק לד' החרדים, שק"ש בכלל ת"ת ונקי' "משפטי צדקך", וה"ט שברכת אה"ר בגדר ברכה"ת.

וכעת עלה בדעתי עפ"ז לפרש בדרך הדרוש עכ"פ בקרא ד"אודך ביושר בלמדי משפטי צדקך", דהיינו ברכה"ת.

וכן יל"פ בקרא ד"חצות אקום להודות לך על משפטי צדקך". וקאי על המשכים לשנות כדרכו של דהמע"ה. דלהרבה דעות מברך מחצות.

וי"ל עוד, דקרא ד"אודך ביושר לבב" קאי על ברכת אה"ר, ולזה אמר "ביושר לבב", למאן דאית לי' שצריך לכוון בברכת אה"ר שתעלה לו לברכה"ת (ראה להלן הע' 74). אבל קרא ד"חצות אקום" היינו במשכים לשנות ומברך ברכה"ת ממש. (אלא, שכבר העירו בנוגע לברכת אה"ר שאי"ב כ"כ נוסח של הודאה. וראה להלן הע' 90).

ועו"ל בפ"י "ביושר לבב", דהיינו שמברך בכוונה להתדבק בקדושת התורה, כפ"י הב"ח או"ח מז, שז"כ באמרם שלא בירכו בתורה תחילה, והוא מחמת גדר ברכה"ת דאורייתא.

וכן ע"פ דא"ח, בדיוק הלי' בירכו בתורה, שצ"ל יושר לבב וכוונה מיוחדת בברכה זו, להמשיך אוא"ס בתורה.

וראה עוד להלן הע' 51 והע' 107.

38 וראה כע"ז (ולא ממש) קרן אורה שם יז ואילך.

39 ובסגנון אחר, שלהבבלי ענינו קבעומ"ש, וד"ז נעשה ע"י מצות ת"ת בקריאת פרשיות אלו. ולירו' המצה היא מלכתחילה ת"ת בפרשיות העוסקות בקבעומ"ש.

ורא"י לדבר, שבירו' שם שגם קטנים נפטרו מקרא דלמען תהי' תורת הי' בפ"ך, והיינו מחמת שהם מופקעים מחובת ת"ת. ולאידך, עבדים פטורים לירו' מקרא דשמע ישראל, את שאין לו אדון אלא הקב"ה יצא העבד שיש לו אדון אחר. ומוכח שגם לירו' ענינו קבעומ"ש.

40 וראה גם ערוה"ש ע, ו.

41 וראה באר אברהם שם, שכתב לדייק בל' הגמ' משקרא ק"ש א"צ לברך שכבר נפטר באה"ר, שהלי' צ"ב קצת, דלכאו' הול"ל משאמר אהבה רבה נפטר, ולמה תפס הטפל קריאתו שמע כשהעיקר כאן ברכת אה"ר. ושם, שר"ל דכיון שקרא שמע וה"ז בגדר לימוד על אתר, להבבלי.

42 ראה עד"ז לעיל הע' 31.

43 ומדבריהם נסתר גם מה שכתבו לחלק דרך למ"ד ק"ש דרבנן הוא בגדר ת"ת. וראה גם שו"ת שאג"א א. חת"ס או"ח טו.

ובאמת, כ"ה בכ"מ בפשטות שק"ש בכלל ת"ת⁴⁴.

והרי לא עלה על הדעת שיהא מותר לומר ק"ש במרחץ, לפי שבודאי הוא בגדר ת"ת. (אבל ראי' גמורה אינה, שגם תחנונים אסורים במרחץ וא"צ לברך ע"ז ברכה"ת לכמה דעות⁴⁵).

ויש להוכיח גם מאבודרהם ה' ק"ש שהש"צ אינו פוטר בק"ש, שבת"ת אא"פ לפטור. וכן בטור או"ח תקנד שסדה"י מותר בת"ב הביא דוגמא דק"ש. וגם בריטב"א מו"ק טו, ב שאבל חייב בכל המצות גם בדברי תורה, כיון שקורא ק"ש. וכ"כ בתוה"א שער האבל ענין האבילות.

וברמב"ם ריש ה' ק"ש שיש בה תלמודו. אבל יותר נראה בכוונתו שנזכר בק"ש ממצות ת"ת ולא שמקיימה.

ולהעיר גם מפמ"ג או"ח קצא, במ"ז א, שאומנין עוסקין במלאכתן בק"ש אף שאין לעסוק במלאכה בעת המצוה, שבלימוד התורה מותר לעסוק במלאכה. וכן מוכח בפמ"ג קלה בא"א בתחילתו, שהק' בהתקנה לקרוא ב' וה' כיון שהלכו ג"י ללא תורה, שהרי קראו ק"ש⁴⁶.

-יו"ד-

והנה, לכאוו"י ולבאר בד' הב"י באו"א, שבאמת ק"ש בכלל ת"ת הוא, אלא שבמכוון לשם ק"ש אינו יוצא מצות ת"ת⁴⁷. וכ"כ מהרש"ם בתשו' ג, שנט⁴⁸. וכ"ה במגן גבורים הנ"ל⁴⁹.

ועפ"ז יתיישב מש"א שרשב"י וחבריו מבטלין ת"ת לק"ש. וכ"כ תורת חיים סופר מז, ז, שנק' ביטול תורה.

ואף שבגמ' מפורש להדיא שיוצא בזה מצות ת"ת⁵⁰ – יל"פ דקאי התם במכוון לשם ת"ת⁵¹, וכלשון הגמ' **אי בעי** מיפטר נפשי'. וכ"כ בשו"ת יוסף אומץ סו⁵².

איברא, סתימת הגמ' והראשונים שיוצא יד"ח בק"ש דקאי בכל גווני. וגם דמיירי בע"ה, ואינהו לא ידעי לכוון לצאת ת"ת. וי"ל שגם למ"ד מצ"כ כל שמכוון למצוה איזה שתה"י סגי, וא"צ למצוה זו דוקא⁵³.

44 וראה גם במרדכי מגילה תתלב בשם רבינו אפרים.

ולהעיר גם שנפסק הדין בשו"ע סא, כד שיש לקרותה בטעמים כקורא בתורה.

45 אלא שיי"ל שגם בתחנונים אכן מקיים מצות ת"ת אלא שהצריכו שיהא באופן של לימוד. וראה לקמן הע' 64 מזה.

46 וראה גם פמ"ג או"ח רלט במ"ז ב.

47 וע"ד מש"כ בהגהות חכמת שלמה תרפז, ב במה שמקרא מגילה נק' ביטול תורה. וראה בבית אפרים הנ"ל.

48 אבל ראה מהרש"ם ב, קט.

49 ויש לרמז כן במה שציין המג"א ו, לסי" ס. ור"ל דשם מפורש שמצ"כ. אבל בפמ"ג ומחה"ש ועוד הבינו באו"א.

50 וראה קונט' חנוכה ומגילה טורצין ע' יד בהגה.

51 ויומתק להנ"ל הע' 37 ד"משפטי צדק" קאי על ק"ש, וי"ל ע"ד הרמז, דלזה אמר "אודך ביושר לבב", שצ"ל יושר לבב וכוונה לצאת יד"ח ת"ת. (אלא שיושר לבב בקרא כאן קאי על הברכה ולא על הלימוד).

52 וגם בישועו"י מז, א כתב שיי"ל שבקורא ק"ש לשם ק"ש אינו מברך ברכה"ת ורק בקוראה לשם ת"ת.

ולהעיר, ממש"כ באו"ש ת"ת א, ב, שגם למ"ד מצות אצ"כ צ' שידע בשעת מעשה שהוא בגדר ד"ת ושיוצא בה יד"ח ת"ת, ושזהו פ"י הגמ' שמצוה לאמרו לע"ה שידעו שמקיימים בזה ת"ת. וכע"ז במגן גבורים הנ"ל.

אבל דבריו צע"ג, דנוסף לזה שבפירש"י מנחות שם שמצוה לאמרו בכדי להרגילו לת"ת, עוד זאת, שבברכות יג, א, מוכרח שלמ"ד מצות אצ"כ יוצא מצות ק"ש בקורא לשם ת"ת. וא"כ הה"נ להיפך. ולאידך, לדידן שמצות צ"כ מוכרח שם שצריך כוונה לק"ש בקורא לשם ת"ת.

ויש לחלק, שבאינו מכוון לשם ק"ש ורק לשם ת"ת אינו בגדר ק"ש, אבל איפכא לא אמרינן, דכיון שכל עיקר ק"ש הוא משום ת"ת שפיר נפיק בה גם כשמכוון לק"ש.

ועוד להעיר שלדברי האו"ש מ"ד דאסור לאומרו בפני ע"ה, והביאו כן כמה ראשונים, ס"ל שא"צ שידע שמקיים והגית, ובפשטות אינו מכוון לשם ת"ת.

53 וכמ"ש בערוה"ש או"ח ס, ח. אבל להעיר מלי השו"ע שם ד. אדה"ז שם ה. אבל ראה אדה"ז תקפט, ה. ואכ"מ כעת.

ועוד קשה, דאת"ל דמה"ט ל"ח ק"ש בגדר לימוד לפי שקראה לשם ק"ש, ואה"נ בקוראה לשם ת"ת מהני, וכמ"ש במגן גבורים ועוד – מדוע פסק בשו"ע וכתבוהו הפוסקים שצריך ליזהר לא לצאת באהבת עולם אא"כ ילמוד אח"כ, הרי יכול לכוון לשם ת"ת.

ועוד, שבכ"מ דל"א מצ"כ בת"ת⁵⁴. וגם לא ראינו שיקפידו לכוון לשם מצות ת"ת בכל לימוד במשך היום⁵⁵.

ודוחק לומר, שבאמת יוצא בק"ש מצות ת"ת ללא שום כוונה, אבל הכוונה לק"ש מגרעת ע"ד כוונה הפכית, ודבת מינה מחריב וכבר"ן ר"ה לב, ב⁵⁶. ועוד זאת, שכנ"ל סתימת הגמ' דמיירי כשקראה לשם ק"ש וג"ז מהני לת"ת.

ובשיח השדה שם (ו, ד – ד"ה מ"מ יש לפקפק), שבמצות ת"ת שהיא מצוה תמידית ל"ש סברת הר"ן, לפי שבעל כרחו מקיימה⁵⁷.

אבל ראה ס' החיים תרפז, ב, דאזיל בתר איפכא, ע"פ הר"ן הנ"ל⁵⁸.

ויש לחלק טובא, דהכא ק"ש ותורה היינו הך ממש⁵⁹. ועפ"ז א"ש גם להדעות שאא"פ לקיים ב' מצות בפעולה אחת⁶⁰. ובלא"ה, הראשונים חלוקים על הר"ן שם⁶¹.

ודוגמא לדבר במצות זכירת עמלק, שבפמ"ג תרפה במ"ז ב, מוכח דס"ל שחייב בברכה"ת, ולא אמרינן שאינו יוצא בזה יד"ח ת"ת, מחמת כוונתו לקיים מצות זכירת עמלק. ואדרבה, הא גופא המצוה לקרוא בתורה ע"ד עמלק. והה"נ בק"ש שמצותה שיקרא בתורה פרשה זו. וכש"כ הוא, שהרי בזכירת עמלק גדר המצוה זכירה בעלמא ולא דין קריאה, משא"כ בק"ש שכשמה מצותה בקריאה דייקא⁶².

וגם פשטות ההלכה שבקרא ק"ש יוצא באהבת עולם למ"ד שא"צ לשנות על אתר מורה שיוצא יד"ח ת"ת גם ללא כוונה. ומי שלא שנה על אתר למעשה חושש לדעה זו ואינו מברך ברכה"ת, כפס"ד אדה"ז. וגם למ"ד שצריך לשנות על אתר לא נזכר בדבריהם שהוא מחמת שקרא ללא כוונת ת"ת, וכתבו בדריהם טעמים אחרים, כנ"ל (ס"ג).

54 וראה אצלנו בהלכה יומית תרב במ"מ.

55 וי"ל עפ"ד החי"א הובא במשנ"ב ס, י, שבניכר ממעשיו שעושה לשם מצוה אצ"כ.

56 וראה גם שו"ת הלק"ט א, קיד.

57 וראה עוד טעם שם (ז, ג – ד"ה עוד נלענ"ד).

58 וכ"כ בספרו שנות חיים רסג. וראה בארוכה זכרון מנחם שם שפלפל בכ"ז.

ובשנות חיים כתב להוכיח כדעתו ממש"א שהקורא ק"ש בעונתה גדול מהעוסק בתורה. וכנ"ל בפנים (ס"ט) מדברי הראשונים שם, מוכח דלא כדבריו.

59 וכ"כ מהרש"ם ב, קט הנ"ל. וראה גם יד דוד זיצנהיים מהדו"ב ברכות יא, ב.

וראה בכה"ח תפט, כט מס"י בית עובד שלכן אין הכוונה לת"ת עוקרת מצות ק"ש למ"ד דאצ"כ, שאף ק"ש בכלל תורה. וכ"ה בשו"ת ביי"צ או"ח צא.

(והנה, במהרש"ם שם, שמה"ט גם אי"ב משום חבילות חבילות. וראה שיח השדה שם ז, ב. וי"ל בפשי', של"ש הטעם שחבילות שממהר לפרוק מעליו משאו, שה"ז גופא גדר המצוה דק"ש.

אבל ראה חקרי לב שם, בטעם התקנה לברך ברכה"ת נוסף לאהבת עולם, שאינה ברכה שא"צ, לפי שתיקנו כן דלא ליהוי חבילות חבילות.

וי"ל בפשיטות, שהתקנה רק למי שמשכים ולומד קודם ק"ש, וכמ"ש בכל הראשונים בסוגיין. ול"ק שזה גופא ברכה שא"צ, דאדרבה צריכא וצריכא.

ומצאתי באדרת אליהו לבעל משנת חסידים ב, סופי ענבים סח, במעלת ברכה"ת, שרק משכים ללמוד תיקנו שיברך ברכה"ת, אבל המאחר לישון חייב לקרוא ק"ש בברכות"י קודם זמן ק"ש, ובהכי מיפטר מברכה"ת. ונמצא שרק כשמשכים שבר ברכה"ת בידו).

60 וכנראה כן הבין בטו"א ר"ה כח, ב בדעת הר"ן. אבל להעיר משו"ע אדה"ז קו, ד שמקיים זכירת יצ"מ ות"ת בב"א.

61 וראה טו"א שם.

62 אלא שיי"ל להיפך, דק"ש גרע להסברא שמצותה קבלת עומ"ש דוקא, משא"כ בזכירת עמלק שמצותה קריאת פרשת זכור.

ואף שבכותב פסוק לשם צחות בדבר הרשות אינו מברך – יש מקום לחלק, דהתם כשאנו מתכוון ללימוד אינה בגדר תורה כלל⁶³. אבל בק"ש כשקוראה עבור מצות ק"ש, שכל ענינה תורה – מצות קריאת פסוקי תורה – יש מקום לומר דל"ש לחלוק בדיבורו ולומר שאינו יוצא גדר ת"ת.

ומהפולוגתא אי חייב בברכה"ת באמירת פסוקי תחנונים גופא מוכח כן, שלהמחמירים גם כשאנו מכוון ללימוד יוצא ת"ת. וגם לדעת המקילים – ה"ט שלא נתחייב כשאנו אומרו דרך לימוד, שצריך שיהא ניכר שהוא לשם לימוד וכיו"ב. אבל בק"ש שגדרו מצ"ע ת"ת י"ל דלכו"ע מברך. ובסגנון פשוט, שבתחנונים ה"ה עוסק בתפלה, אלא שנוסח התפלה הוא גם באמירת פסוקים, אבל אין גדר מצות תפלה לומר פסוקי תורה דוקא. אבל בק"ש המצוה גופא לקרוא פרשיות בתורה⁶⁴.

-יא-

ובאמת, יל"ע אפילו בכוונה הפכית להדיא שלא לצאת יד"ח ת"ת.

והנה, את"ל שבכה"ג לכו"ע אינו יוצא ת"ת⁶⁵, א"ש שגם למ"ד הרהור כדבור דמי, בע"ק א"צ להרהר בברכה, לפי שבע"ק אסור בד"ת, ומוכרח הוא לכוון להדיא שלא לצאת ת"ת, ראה גם שיח השדה שם ו, ג ד"ה עוד יש לדון.

אבל באמת אין הדבר ברור כ"כ, חדא שמקושיית כל המפרשים⁶⁶, במה שבע"ק א"צ להרהר ברכה"ת לפני ק"ש מוכרח דלא ס"ל הכי⁶⁷. ואיך שיהי', לא עלה על דעתם שק"ש פטור מברכה"ת. ובאמת קושייתם כבר הק' במאירי. וגם מדבריו מובן שהיא בכלל ת"ת⁶⁸. וי"ל גם דתנא ושייר. ושייר נמי תפלה, שהרי בגמ' הוכיחו ממק"א שפטור בתפלה, ולא הוכיחו מזה שלא נז' תפלה במשנה⁶⁹.

63 וכדמוכח מדעות הראשונים שא"צ שרטוט בכה"ג. וכן נפסק בשו"ע יו"ד רפד, ב. וראה גם ברכ"י מו, טו. ועד"ז הוא לגבי איסור אמירת תושב"כ בע"פ. וכ"ה באומר פסוק ראשון כשהציבור אומר שהוא בגדר תחנונים ופטור מברכה"ת, להסוברים שתחנונים פטורים מברכה"ת, ראה משנ"ב סה, ח.

64 אבל י"ל שלכו"ע אין תחנונים בגדר ת"ת, ונחלקו באם מברך על החפצא או על המצוה. (וע"ד מה שכתבו בכ"מ בדעת השו"ע שאינו מברך על הרהור, לא רק לפי שאי"ז מצות ת"ת, אלא גם שאי"ב חפצא דתורה. ולאידך, נשים מברכות ברכה"ת אף שאין מצוות בת"ת, כמ"ש במנ"ח תל, לפי שאין מופקעות מהחפצא דתורה). וראה לקו"ש יד ע' 148.

ויל"פ בשתיים: שתחנונים הם חפצא דתורה ולא קיום מצוה. או להיפך, שאכן מקיים מצות ת"ת אבל אינו בגדר חפצא דתורה דשייך בה הודאה, וה"ט שכיון שברכה"ת היא בגדר הודאה, צ"ל בדרך לימוד דוקא, שרק באופן כזה שייך להודות, שהברכה היא על השמחה שבלימוד התורה. ע"ד ברכה"נ. וד"ז לא ניכר באומר בדרך תפלה ותחנונים.

ועו"ל ולבאר גם להסברא שברכה"ת היא בגדר ברכת המצות, וע"פ הידוע שברכת המצות שייכת על מעשה המצוה ולא על הקיום (וכשליח שמברך ברכת המצות על מעשה המצוה אף שאין בידו קיום מצוה). וה"נ בעוסק בתחנונים אף שמקיים מצות ת"ת, אבל אי"ז מעשה המצוה דת"ת, כיון שעוסק בתפלה. ובאמת לכשתרצה, אפ"ל כן גם בפ"י ד' הבי" דק"ש ל"ח לימוד, דהיינו שאינו בגדר מעשה מצות ת"ת כיון שעוסק בק"ש ולא בלימוד. אבל ל' הבי" מורה כדברינו לעיל, דקאי רק בדין שנה על אתר, אבל ק"ש מצ"ע מחוייבת בק"ש.

ואו"ל דתרווייהו איתנהו בה, וכמ"ש בב"ח מז, שברכה ראשונה אקב"ו היא ברכת המצות. וברכת אשר בחר היא הודאה למקום ושבח וקילוס, כל' רש"י ברכות יא, ב. והמחלוקת בנוגע לתחנונים איזה מהן הסיבה ואיזו המסובב, דמחד גיסא חיובה מה"ת היא ההודאה, כל' הרמב"ן סוף שכחת העשין שהברכה היא להודות לה', ומה"ת ליכא חובת ברכת המצות כלל, וכל דתקון רבנן אח"כ נגזרת אחר העיקר החובה מה"ת. או"י שחז"ל הגדירו החובה מה"ת, מסרה לחכמים (ראה כע"ז בשיחת ש"פ וישב תשט"ז לגבי זמן המצוה. וראה להלן הע' 104), וגדרי החיוב כעת הם בהתאם לגדרי שאר ברכות המצוות. ועו"ל בכמה אנפי.

65 וכ"כ בשו"ת דברי יציב א, נ, ב,

66 צל"ח ברכות כ, ב. שאג"א כד. מלא הרועים ה. משיב דבר מז – ד"ה סימן מז ס"ג. ועוד.

67 ובצל"ח ושאג"א ר"ל ולהוכיח דלמ"ד הרהור כד"ד ברכה"ת דרבנן.

68 אלא שתירוצו צ"ב.

69 ולהעיר שבמשנה בירד ולטבול שלא נז' ברכה"ת – י"ל בכמה אנפי. ומהם, דמיירי בהשכים ללמוד לפני שקרא ק"ש ובירך אז. וכן י"ל ברבי שמעביר ידיו על עיניו שאמר ברכה"ת מעלוה"ש, או לפני"ז. וזמן ק"ש משיכיר או בנה"ח. וכמו רב – ברכות יד, ב, ראה מלא הרועים שם. באר אברהם הנ"ל. ובלא"ה צ"ב במה שלא הפסיק לברכה"ת לפני לימודו, ובהכרח לומר כנ"ל [משא"כ בנוגע

וגם בגוף הסברא, יל"ע שהרי במצות שעיקרן התוצאה י"ל גם במכוון שלא לצאת יצא, כמו במי שמכוון שלא לצאת בפו"ר לכמה דעות⁷⁰.

או כלך לדרך זה, שאם מכוון להדיא שלא לצאת ת"ת, מקום לומר שלא יצא כלל מצות ק"ש, שכל ענינה הוא לקרוא פרשה בתורה.

וראה בסו"ד כאן עוד סברא לחייבו גם כשמכוון שלא לצאת.

-יב-

איברא, שיש שה"ר מהפמ"ג נב במ"ז א, שבשכח ברכה"ת והתחיל כבר ברכות ק"ש, יכוון שלא לצאת יד"ח ברכה"ת⁷¹.

אבל יל"ד בקל⁷², שבדאי יוצא באהבת עולם לק"ש, שאהבת עולם גופה היא ברכה"ת ונתקנה בעיקרה בתורת ברכת התורה ממש, ונק' כן בירו⁷³. והיינו שאין הפי' שאפשר לצאת יד"ח גם בברכת אהבת עולם, כ"א שברכת אהבת עולם כל ענינה ויסודה מלכתחילה היא גדר ברכה"ת עבור ק"ש⁷⁴. (וכש"כ שכה"ל למ"ד שא"צ ללמוד אח"כ ויוצא בק"ש⁷⁵. אלא, שאינה פוטרת תורה של כל היום, אלא בשנה על

לק"ש שיל" שלפסוק ראשון א"ח בברכה"ת, ראה להלן בפנים סי"ד]. וראה שו"ת מפרשי הים פו, ב שר"ל ולהוכיח שמעובדא דרבי מוכח שברכה"ת דרבנן ואינו מפסיק לברכה"ת.

וכצ"ל בקברו המת ויכולים להתחיל ולגמור עד שלא יגיעו לשורה. ובבאר אברהם שם שפטור מברכה"ת בכה"ג מחמת שעוסק בקבורת המת.

ובזכרון מנחם שם בסו"ד, שה"ה שיל"פ כן בחברים דמפסיקין לק"ש – שבירכו ברכה"ת קודם נה"ח.

ותו שלפמ"ש"כ ברמב"ם ק"ש ב, ה ובשו"ע אדה"ז ת"ת ד, ה, שמפסיקין גם לברכות"י הרי בירכו אה"ר. וכ"ה להדיא בשבה"ל ה בסופו: ובימי חכמי התלמוד מתוך שתורתן היתה אומנותן לא היו אומרים אותן וגם לא היו מברכין אלא קורין קרית שמע וברכות' ותפלה ואל תתמה שהרי ר' לא ה' קורא אלא פסוק ראשון בלבד כדאיתא בפרק ה' קורא ועל כן תולה הפטור באהבה רבה. ועוד זאת, שבתורתו אומנתו ומלמד לאחרים לכמה דעות אינו מפסיק לעשיית המצוות רק לק"ש.

ועוד זאת, שאם נאמר שברכה"ת בכלל מצות ת"ת היא, או שמסתעף ממנה, וכמ"ש בכמה אחרונים בדעת הרמב"ם שלא מנאה במנין המצות, א"ש שאינו מפסיק מלימודו עבורה, שאין מקום שיפסיק לימודו עבור ברכה על הלימוד.

70 וכע"ז בשיח השדה שם דל"מ תנאי שאין כוונתו מועילה כנגד התורה, דדברי הרב ודברי התלמיד וכו'. וראה גם כע"ז דבר אברהם א, טז, כט, שכיון דלימוד התורה מצ"ע אינו מעשה רשות, ומחוייב בה כל היום, לא תועיל כוונתו. והנאני שמצאתי כן בפניני תפלה ע' מט בשם הגריש"א, דסברא פשוטה היא, דל"ש היפך כוונה כיון שסו"ס לומד תורה. ובהערות הוכיח כן מקושיית הבה"ל נב על הפמ"ג שא"פ לכוון שאה"ר תעלה לו רק לק"ש ולא לברכה"ת, שא"פ לחלק הכוונה. ומוכח קצת דס"ל גם שא"פ"ל שיכוון שק"ש שקורא אינו בגדר ת"ת. וראה הערות הגריש"א ברכות יא, ב.

71 וכבר כ"כ במקו"ח.

72 גם יל"פ בפמ"ג דמיירי כשמכוון בהדיא שלא לצאת מצות ת"ת, את"ל דמהני. ודוחק, שנותן מקום לטעות והו"ל לומר כן בהדיא.

73 וכמ"ש בבה"ל נב סד"ה מ"מ בשם מאמ"ר.

74 וכלי שו"ת מן השמים י, שעיקרם על הגיית התורה. ובמאירי ברכות יא, ב שנתקנה לחיוב תורה ומאחר שנתקנה יסודה לפני שמע. וכ"כ בפנ"י ברכות שם, שאין לאומרה ללא ק"ש אחרי, שהיא כברכה"ת ממש (משא"כ בשאר ברכות ק"ש). וכ"ה במנחת שמואל שם. וראה גם מלא הרועים שם. וראה שיחת ש"פ צו תשמ"ח. ואתחנן תשמ"ה. (אבל ראה באר אברהם שם. אלא שגם לדבריו היא בגדר ומעין ברכה"ת. אבל אפשר לאומרה גם אחרי ק"ש).

ועפ"ז מובן גם בדעת הרמב"ן ברכות כב, ב שהיא בגדר ברכת המצות לק"ש, דלכא' לא נז' שם ק"ש כלל, ובפרט באהבת עולם דערבית שלא נז' גם יחודו (משא"כ בשחרית), ועיקרה בנוגע לימוד התורה, שהן הן הדברים, שק"ש גופא ענינו תורה, ובפרטיות שאומר בשכבנו ובקומנו נשיח וכו' ובהם נהגה יומם ולילה, לפי שבק"ש מקיים והגית יומם ולילה. [ולהעיר ממנוה"מ אלנקה פרק ת"ת ע' 374 שהסמך פ"א שחרית וערבית לובשכך ובקומך. ובברכות כא, א דלמ"ד ק"ש דרבנן בשכך ובקומך קאי בד"ת. וראה גם שו"ע אדה"ז נח, א. וכ"ה בר"ן נדרים ח, א. וראה יראים השלם רנד בסופו]. וראה עד"ז במשנת יעקב ק"ש א, ה.

ומה"ט נמי א"צ כוונה מיוחדת לצאת יד"ח ברכה"ת באהבת עולם, ראה משנ"ב מז, יד ע"פ הרא"ש. וכבר כתב בחקרי לב שם, דלא אשתמיט למי מהפוסקים דלימא שאהבת עולם פוטרת רק במכוון לכך. וראה שו"ת יחו"ד ד, ה.

75 וראה מש"כ בזה הגר"ח ש"י אייזנבאך במחנה יוסף עיונים במשנת רבינו ס"ג.

אתר למאן דאית להו הכי, מטעם אחר שאינה מיוחדת לת"ת בכללותה, כבתר"י דלעיל. ולדעת הפמ"ג כשמכוון להדיא שלא לצאת ברכה"ת לכל היום סגי⁷⁶.

וא"ש גם של' הירו' שצריך לשנות על אתר משמע דהוא מדיני ברכה"ת ולא מחמת לימוד התורה שבק"ש, דאה"נ בשביל ק"ש סגי באהבת עולם לחוד.

-יג-

וח"א העירני מל' הרמב"ם המשכים לקרוא בתורה קודם שיקרא ק"ש. ומשמע שמצד ק"ש לחוד אינו מברך. ובאמת כ"ה גם בגמ'. והמענה פשוט, שבאם קרא שמע הרי מברך אהבת עולם לפני⁷⁷. ובכו"כ ראשונים בסוגיין משמע בפשיטות שמברך ברכה"ת קודם שיקרא שמע.

ויש מי שר"ל ולהוכיח ממש"א בהגש"פ רבותינו הגיע זמן ק"ש, ולא הבנתי הוכחתם, שבואי הפסיקו ובירכו בעלוה"ש. ותלמידיהם הודיעם בזמן משיכיר. ועו"ל.

-יד-

ולא אכחד שמנוסח אשכנז שאומרים ברכה"ת קודם פרשת התמיד אחרי שאמרו ק"ש קטנה משמע ברור שא"צ ברכה"ת למאן דאית לי' שתחנונים פטורים מברכה"ת. ואף שלא קראו לשם ק"ש, מ"מ ממה שהביא הטור סוסי' מו, שר"י החסיד הי' מוסיף בשכמל"ו מחשש שזמן ק"ש עובר משמע קצת שגם בכה"ג א"צ ברכה"ת. ויל"ד.

והנה, באו"ש⁷⁸ שצ' שיקרא כל פרשה ראשונה לצאת יד"ח ת"ת. ולפ"ז מיושב בקל. ועלה בידינו לפ"ז גם טעם נכון לזה שהוסיף ריה"ח רק בשכמל"ו ולא פרשה ראשונה, שנתקשו בזה בכ"מ, ולהנ"ל מובן היטב שלמנהג אשכנז א"א ברכה"ת עד לפני פ' התמיד. ומה שהזהירו הפוסקים שלאחמ"כ לומר גם פרשה ראשונה ושני' – היינו למנהגנו שאומרים ברכה"ת לפני⁷⁹, שכתבו הפוסקים שכן יש לנהוג לחוש להסוברים שגם תחנונים חייבים בברכה"ת. אמנם, במהרש"ל הנ"ל שפסוק ראשון נמי תורה הוא. וכ"מ בכ"מ⁷⁹.

ועו"ל בדוחק קצת, שיוצא יד"ח ברכה"ת דאורייתא עכ"פ, דהיינו להודות לה' על ת"ת, במה שאומר לפיכך אנחנו חייבים להודות אשרינו שאנו משכימים וכו' שמודה ומשבח על ק"ש, דהיינו תורה.

וחזי הוית, בחי"א ט, ג, שכשאומרים פסוק ראשון קודם פרשת התמיד ומכוונים כקורא בתורה (בכדי שיקרא ק"ש על הסדר בברכות"י לאחמ"כ) אסור לאומרו ללא ברכה"ת לפניו. וכמראה קאי למ"ד שגם תחנונים אסורים ללא ברכה. ומינה, שלדבריו בקרא לשם ק"ש פטור.

76 וראה גם דברי יציב א, נא, ג.

ומיושב גם משה"ק בבה"ל היאך פלגין דיבורא.

77 וראה מאמ"ר מז, ו. והרי דעת הרמב"ם בשו"ת פאה"ד קד שגם באומר לשם תחנונים חייב בברכה"ת. אבל ראה במהדו' בלאו קפז בנו"א.

78 דלעיל הע' 52.

79 ראה גם לקו"ש ח"ה ע' 33 הע' 35. ח"ד ע' 1004. שיחת שמחת ביה"ש תשכ"א. יט"כ תשל"ב. ובשנו"א ריש פאה, שיוצא יד"ח ת"ת גם בתיבה אחת.

אבל דיוקא לא חזינא, שי"ל דכש"כ בקורא לשם ק"ש. ור"ל שגם כשאנו לשם ק"ש, כיון שהוא כקורא בתורה חייב בברכה"ת⁸⁰. וגם תמוה ביותר לומר דק"ש לשם מצוה גרע טפי מתחנונים. ודבר שכזה לא נמצא בשום דוכתא⁸¹.

ובמשי"ם חפשי"י, שבנהג כצאן יוסף דיני הנהגת כל יום כא, כתב להדיא שאפי"ה האשכנזים שאין מברכים ברכה"ת עד קודם פרשת התמיד יכולים לצאת יד"ח. ודבריו מחודשים, וגם הוא כתבו בתור חידוש דבר. וסותר לכהנ"ל. וגם במש"כ בנהג כצאן יוסף, הנה עיקר דבריו שם הוא לומר שיוצא יד"ח ק"ש אף שאנו בברכות"י שברכות אינן מעכבות, ולא שא"צ ברכה"ת. וקושטא קאמר שיוצא ולא שמותר לעשות כך. וגם לא הביא שום רא"י לדבריו⁸².

-10-

וי"ל כל הנ"ל בסגנון אחר, שבאמת אינו נוגע אם יוצא יד"ח ת"ת בק"ש, וע"פ הידוע שברכה"ת היא על החפצא דתורה, על עצם ענין התורה, ולא (רק) על המצוה⁸³. וי"ל שגם לדעות הנ"ל שק"ש אינה בכלל מצות ת"ת רק כשמכוון לצאת, בכ"ז ה"ז חפצא דתורה. ולכן אף דלא סגי בק"ש לענין ללמוד על אתר, לפי דק"ש לא מהני לגדר ברכת המצות, וג"ז פרט בגדר ברכה"ת, שיי"ב גם גדר ברכת המצות⁸⁴, אבל עדיין ק"ש מחייב ברכה"ת מטעם אחר משום החפצא דתורה. וג"ז עולה יפה בד' הפמ"ג (לעיל סי"ב) שיכול לכוון שלא לצאת ברכת המצות דברכה"ת באהבת עולם.

אוי"י להיפך, שבק"ש מקיים מצות ת"ת, אבל אינו פוטר לימוד של כל היום לפי שאי"ב חפצא דתורה, שה"ז חפצא דפרשיות ק"ש⁸⁵.

ומה"ט י"ל, שגם במכוון שלא לצאת, ומשו"ה אינו יוצא מצות ת"ת, סו"ס ה"ז חפצא דתורה, ומברך ע"ז, שהברכה היא על עצם נתינת התורה, ולא על קיום מצות ת"ת, ולא גרע מנשים שמברכות ברכה"ת⁸⁶.

80 וכבר הקשו במש"כ כן בחי"א בשם הגר"א, שבמעשה רב כתב להיפך שברכה"ת נתקן לאומרו לפני פ' התמיד. וראה גם ביהגר"א מו, יז. ובחי"א מהר"ץ למע"ר כתב ליישב הדברים, ושם אזיל בתר איפכא, שבקורא ק"ש בזמנה וממילא קריאתו פסוק ראשון היא לשם תחנונים פטור מברכה"ת, וכדעת הגר"א שתחנונים פטורים מברכה"ת. משא"כ כשקורא לצאת יד"ח ק"ש שחייב ברכה"ת. ואף שקשה להעמיס הדברים בחי"א דלפנינו, עכ"פ נראה שגם הוא תפס בד' החי"א שא"פ לפרש על פשוטו. וי"ל כדברינו, שלחי"א בכל האופנים חייב בברכה"ת, וכתב רק משם הגר"א שלפעמים חייב בברכה"ת גם לפני"ז. ולהגר"א היינו רק בקורא לצאת יד"ח. (ולגר"א עצמו בלא"ה לא תיקשי שא"א ברכה"ת, דס"ל בביהגר"א מו, יט, שאין לצאת בק"ש לפני התפלה לפי שאינה בברכות"י). אלא שהוסיף מדילי" שכה"ה גם באומרו כקורא בתורה. אוי"י שרק אם נתכוון לשם תחנונים מהני ולא באומר כקורא בתורה.

81 אף שראיתי למי שרצה להעמיס כן בד' הב"י.

82 ובאמת ממש"כ הרמ"א מו, ט שטוב לומר בשכמל"ו בשמע שבקרבות וסמכה למנהג שאומרים ברכה"ת לפני שאומר תחנונים, משמע קצת דס"ל שחייבת בברכה"ת.

ושו"מ במקו"ח להחוי"י רס"י מז, שאינו ברור שאפשר לקרוא כל פרשה ראשונה במסופק אם יעבור זמן ק"ש. ושם שבאומרה על תנאי שאם יאחר יצא יד"ח ק"ש אף פסוק ראשון לא יתכן לקרות אם לא בירך ברכה"ת. (משא"כ כשאומרה בדרך תחנונים, דע"ז קאי שם ט), והרי לך מגדולי האחרונים כדברינו (נוסף למהרש"ל, שאג"א ועוד). שוב נמלכתי שאי"ז כוונתו כלל, דהתם מיירי להיפך שכיון שקורא על תנאי נמצא שאם לא יעבור זמנה ה"ז כקורא בתורה. וע"ז קאמר שבכגון דא חייב בברכה"ת (משא"כ כשאנו אומר בדרך תנאי, עיי"ש). אבל גם בזה כתב שאינו ברור שאפשר לאומרו ללא ברכה"ת. ומהציון לדבריו בס"ט משמע קצת שתפס במושלם שדינו כתחנונים. אבל צ"ע דלדידי' תחנונים פטירי מברכה"ת וכמ"ש לעיל מינה מו, ט. ואולי כוונתו לציין לסי' הקודם. ואכתי לא תברא).

83 ראה לעיל הע' 64.

84 ובב"ח (דלעיל הע' 37) – וכן נת' בלקו"ש (דלעיל הע' 64), ובכ"מ – דברכה ראשונה בגדר ברכת המצות.

85 וע"ד שנחלקו בגמ' ברכות יא, ב, באם מברך רק על מקרא או גם על מדרש משנה ותלמוד שכולם בגדר מצות ת"ת, אבל נחלקו מהו גדר החפצא דתורה לגבי מצות ברכה"ת.

86 וא"ד לתחנונים, שכעת באמצע תפלתו היא בגדר תפלה ולא לימוד. וכמו כתיבת פסוק לשם צחות. וה"ט, שחובת ברכה"ת לא תליא בקיום מצות ת"ת אלא במציאות של לימוד תורה. וכשאומר תחנונים אי"ז לימוד וכן בכתיבת פסוק לשם צחות. אבל ק"ש ענינה לימוד, אף אם בפועל אינו יוצא מצות ת"ת.

ומכיון שכן, למסקנא מוכרח לומר ברכה"ת לפני ק"ש. חדא שגם בתחנונים יש לחוש שלא לאומרם ללא ברכה"ת. ועוד, שבאמת ק"ש א"ד לתחנונים כנ"ל באורך, וגדרה ת"ת ממש. וגם את"ל שכשקורא לשם ק"ש אינו מקיים מצות ת"ת, עדיין מברך על החפצא דתורה.

וניהדר אנפין לנדו"ד, כשזמן ק"ש עוברת, מה יעשה.

והנה, נת' אצלנו במק"א שההכרעה למעשה כדעת הפוסקים שברכה"ת דאורייתא. ועכ"פ ברכה אחת, ברכת אשר בחר שהיא המעולה שבברכות, וכנ"ל שזוהי החובה מה"ת⁸⁷. ומכיון שכן, כשזמנו בהול, יאמר לפחות ברכה אחת שלא לעבור על ביטול מ"ע⁸⁸. ולאחמ"כ יכול להשלים שאר הברכות⁸⁹.

וכש"כ שצריך לומר ברכה"ת באומר גם פרשה שני' ושלישית, שלרוה"פ אינן מה"ת, משא"כ ברכה"ת⁹⁰.

וי"ל גם, שאף שיכול לקיים מצות ברכה"ת לאחמ"כ, ואילו מצות ק"ש זמנה עוברת, סו"ס כעת ה"ז ביטול מ"ע בקו"ע כשאומר ק"ש ללא ברכה"ת⁹¹. משא"כ כשמאחר ק"ש מחמת אמירת ברכה"ת⁹². וגם כגון דא אנוס הוא דארי' דחיובא דברכה"ת רביע עלי⁹³.

87 וכדמוכח גם בשו"ע קלט, ט.

88 וכ"כ בשו"ת מגדלות מרקחים או"ח ה.

89 כפס"ד השו"ע שם, וכפי שכתבו כל האחרונים שם להדיא – ראה בב"ח, ופרישה יב, מט"מ לז. והביאו כן גם בשם רש"ל. וכ"פ בעו"ת שם יח, ובפר"ח ט, ובמג"א יב, ובמקו"ח ט. ועוד. וראה גם בפמ"ג בא"א יב, ובאר"ר שם יא. וכ"ה בשע"א ד, יג. ובמשנ"ב קלט, לב. ועוד.

ועצ"ב מאי שנא מאהבת עולם שפוטרת כל הברכות. והרי בטעם שנפטר מברכת אשר בחר בנו כתבו הטוש"ע, דלא גרע מאה"ר, וא"כ מדוע דיניהם חלוקים זמ"ז. וגם צ"ב הא גופא היאך אהבת עולם כוללת ברכה ראשונה שהיא ברכת המצות, שהרי היא בקשה לחוד.

וי"ל בדא"פ לפמש"כ בהשגות הראב"ד על בעה"מ ברכות יא, ב בטעם דלא סגי לן באשר בחר בנו שהיא המעולה שבברכות, ומברך גם אקב"ו והערב, שאינה ברכה שא"צ, לפי שלא רצו להניח הבקשה שלא יכשל בד"ת. ומשמע שלפי האמת א"צ לומר כל הברכות, והעיקר שיהא בנוסף להתוכן דאשר בחר שהיא שבח וקילוס גם לשון של בקשה. ובפירש"י ותוס' שאין לומר למדני חוקיך בברכה"ת שהיא לשון בקשה ולא ברכה – קאי בחתימת הברכה דוקא). ואכן, באה"ר יש גם שבח וקילוס וגם בקשה.

ויל"ע קצת בנוגע לנוסח אהבת עולם שבתפלת ערבית, שבראשונים כתבו להדיא שגם היא פוטרת. ובערוה"ש מז, טז שפתיחת וחתימת אה"ר היא ברכה"ת ממש, שאין אה"ר יותר מנתינת התורה. וכע"ז בשיחת חגה"ש תשמ"ג, שנז' בה בחירת הקב"ה בישראל, ומ"ת הוא כתוצאה מהבחירה בישראל, וכנוסח ברכת אשר בחר בנו. וי"ל שה"ה והוא הדבר בנוגע לאהבת הקב"ה לישראל. (אבל ראה קובץ הערות הת' ואנ"ש מאריסטאון בלק תשמ"ג שהרשימה אינה מדויקת).

וכבר העירו (ראה שפ"ח ועוד), שבפירש"י ברכות שם כתב שבאה"ר יש מעין ברכת התורה ותן בלבנו וכו' ותלמדם חוקי רצונך. וצ"ע ששינה הסדר. וכתבו בזה שבא לרמז לנו נוסח ברכה"ת, דותן בלבנו היינו לשון בקשה כנגד ברכת והערב נא. ותלמדם חוקי רצונך היינו כנגד ברכת אשר בחר. ולפ"ז י"ל ולרמז עוד, אף שלא הובא ברש"י, דלעשות רצונך בלבב שלם הוא כנגד אקב"ו.

ובחי"ר"מ זאקס ברכות יא, ב בשם רבו הח"ח, שאחרי ברכת אה"ר עדיין צ"ל ברכת וצונו. וד"ז מחודש. ועיי"ש פסחים ס" כב, ב. וסתימת כל הפוסקים אינה כן. והו"ע כ' הפכו במשנ"ב שם.

ועוד ראיתי בחשוקי חמד מגילה כג, ב בשם הגריש"א, שכי שאינה פוטרת ברכת אשר בחר בנו. וצ"ע.

וראה בשו"ת אג"מ או"ח א, כא, ומשמע דנקט שבברכת אשר בחר בנו בקריה"ת יצא יד"ח כל הברכות. וצ"ע.

91 אבל יש מקום עיון אם הוא בגדר קו"ע. וראה שיח השדה שם ג, א ד"ה ואין להביא. (ולהעיר מדוגמתו: שאג"א לב. רעק"א סוכה מה, א. או"ש מאכ"א טו, י. שם שבועות ה, יח). וכש"כ בענינו, שהמצוה לברך ברכה"ת היא לפני לימודו ולא בשעת הלימוד.

92 וגם את"ל שספק בדבר אם חייב בברכה"ת – שכנ"ל אינו, ושבדאי חייב – י"ל שעדיף לבטל מצות ק"ש בשווא"ת מלבטל ספק מצות ברכה"ת בקו"ע. ותלוי בהשקו"ט בדין מאכילין הקל הקל תחילה ביש לו ודאי איסור קל וספק איסור חמור, מה עדיף. ואכ"מ.

93 וכש"כ את"ל שיש איסור ללמוד ללא ברכה"ת, שלפ"ז אי"ז רק ביטול מ"ע. אבל בפשטות האיסור אינו ענין בפ"ע ונובע מחמת חיוב ברכה.

אלא שיתכן לומר כן גם להיפך, דארי' דחובת ק"ש בזמנה רביע עלי' לבטל ברכה"ת.

וגם ביטול מ"ע דק"ש הוא פ"א, אבל בברכה"ת י"ל שעובר בכל תיבה ותיבה⁹⁴, או בכל ענין וענין. ואיסור חמור פ"א עדיף מאיסור קל כמ"פ⁹⁵.

ועוד שאם חובת ברכה"ת דאורייתא מעכבת המצוה, וא"כ יתכן שגם לא יצא חובת ק"ש⁹⁶.

ותמוה אצלי מש"כ כמה מהאחרונים⁹⁷ להתיר בפשיטות לקרוא ללא ברכה"ת. ובשו"ת בצה"ח⁹⁸ אף שכתב להחמיר לכתחילה והוכיח כן במישור מכמה דוכתי, הביא כמה הוכחות לאידך שאינו מקיים מצות ת"ת בק"ש, ויישב בזה כמה קושיות הראשונים. ולענ"ד אדרבה הוא, דמכולן אפשר להוכיח שהראשונים עצמם ס"ל להיפך ממש. וגם הוא שת לבו לזה.

[ובשו"ת מגדלות מרקחים⁹⁹ שם ר"ל יתירה מזו שללא ברכה"ת ה"ז מהבב"ע¹⁰⁰, וכל מילתא דא"ר ל"ת אעל"מ].

אבל י"ל דמדאורייתא סגי שיאמר ברוך נותן התורה ותו לא. ובמק"א¹⁰¹ הבאנו מסדר ברכות לרמ"מ, ביטול שינת היום שיאמר פסוק גל עיני וכדומה, עיי"ש אצלנו. ולדברינו י"ל שהוא לצאת ברכה"ת דאורייתא, ובמקום ספק דשינת היום מהני. וגם במנ"ח תל, דסגי שיאמר לפי צחות הלשון איזה שבח על נתינת התורה¹⁰².

94 ראה שנו"א דלעיל הע' 79.

95 ואיתמר משמ"י דהגר"א גניחובסקי, דמסברא לא נחתינן לדון בתר ביטול מ"ע הי מינייהו עדיף, ועלינו לדון אך ורק בנוגע קיום המצוה, ובק"ש מקיים מצות ק"ש וגם מצות ת"ת בכל תיבה, ובברכה"ת מקיים רק מצוה אחת.

עוד יש לדון אם נאמר שספק בדבר אם חייב בברכה"ת, אי עדיף איסור ודאי פ"א מספק איסור כמ"פ. וראה בני רא"ם גניחובסקי א. וי"ל דנפק"מ בכ"ז בעיקר לגבי פ' שני' שגם אם נאמר שק"ש עדיף, הרי בפ' שני' ספק אם חייב בה מה"ת וגם ברכה"ת ספק דא"ו או דרבנן, ונמצא ששניהם שקולים. וגם בהצטרף הספק דשמא ק"ש פטור מברכה"ת, הרי לאידך לפום הך סברא אי"ז בגדר ק"ש והוא כקורא בתורה. אלא שי"ל שכיון שבדעתו קורא משום ספק ק"ש ה"ז אצלו כעין תחנונים, את"ל שק"ש בכלל תחנונים. ועפ"ז יש לדון שוב לפי הסברות שבפנים, הי מינייהו עדיף.

96 ראה תוסהרא"ש ברכות טו, א. וכ"ה בפמ"ג הנ"ל בפנים (ס"י) לגבי זכירת עמלק. וראה שם בהע' 62. אבל י"ל דהיינו רק אם היא בגדר ברכת המצות, משא"כ אם היא בגדר ברכת הודאה ושבח ובפשטות ברכת המצות שבזה היא מדרבנן. ודן בכע"ז בשו"ת דבר אברהם טז. וראה שו"ת אר"צ שם.

97 שלחן הטהור מו, ט. שו"ת אר"צ א, יט. ובאריכות גדולה בספרו שיח השדה ברכת ה' א. (ולפלא שהוכיח במישור בראיות ברורות שמקיים מצות ת"ת. ולבסוף דחאה בסברא בעלמא. אלא שכל דבריו בשעהד"ח. וגם בזה סיים עלה דעדיין צ"ע לדינא). שלחן מלכים ז, ב, נז הובא בלקט הקמח החדש מז, ג. (ושם שקבלה היא מרבתינו. ואין בידינו קבלתו). בצה"ח א, א. קובץ תשובות א, ט. אז"נ ט, נד. אבן ישראל ט ע' נו. שרה"מ ב, ס.

98 שבהערה הקודמת.

99 דלעיל הע' 87.

100 וי"ל דדמיא לקורע בשבת, דלאו היא גופא עבירה. וכן העיר בבר אלמוגים ז. ועוד שהעבירה נעשית ע"י מצוה ולא שהמצוה נעשית ע"י עבירה. ובסגנון אחר, שכיון שבעבירה היא ע"י שמעדיף מצוה על חברתה אי"ז בגדר מהבב"ע. ועד"ז איכא להנדז בסברת אעל"מ.

101 בבירור הלכה בענין שכח על הנסים מילואים ג בשוה"ג.

102 וצ"ע פ"י ל' החינוך שם, שיאמר ברכות המתקנות בתורה.

ויש מי שר"ל¹⁰³ שמה"ת סגי במברך פ"א בחייו. אבל לא מצאנו לזה שום מקור¹⁰⁴. ופשטות ד' החינוך ממש"כ שמי שקרא בתורה שחרית קודם שיברך ביטל מ"ע, שכל יום שלא בירך לפני ביטל מ"ע¹⁰⁵. ועדיין י"ל בדוחק כמ"ש בבצה"ח שם שמה"ת סגי אם יברך פעם אחרת ביום קודם לימודו וא"צ דוקא בבוקר. וג"ז אינו עולה יפה בל' החינוך. ועוד, שסו"ס י"ב משום ערום לא יתרום גם במברך אח"כ, אם נאמר שאינו ברכת השבח¹⁰⁶. ובשו"ת קרן לדוד יא שהאיסור ללמוד לפני ברכה"ת הוא רק דרבנן¹⁰⁷. אבל כ"ז לא יושיענו לד' החינוך שמבטל מ"ע¹⁰⁸.

- י ז -

ומ"מ, אף שברור שחייב בברכה"ת, אם זמנו בהול כ"כ שיבטל ק"ש אם יאמר גם ברכה אחת, וגם אין זמנו בידו לומר גם לשון הנ"ל וכדומה, י"ל שה"ז בדומה לברכת המצות שאין אומרים לו שיבטל המצוה מחמת הברכה. ועוד, שאין הכרח שכל הראשונים דס"ל שברכה"ת דאורייתא ס"ל כבינוך. וגם לדעת החינוך י"ל שאם בירך אח"כ תיקן מה שביטל לפני"ז. ועוד וג"ז עיקר, שיי"א שברכה"ת דרבנן וק"ש ודאי דאורייתא¹⁰⁹. ולכא' כדאי גם שיכוון בכוונה הפכית שאינו יוצא יד"ח ת"ת להדעות דמהני. אבל כנ"ל י"ל דמיגרע גרע שע"ז יתכן שלא יצא ק"ש כלל¹¹⁰.

- י ח -

ובנוגע לשאלתו בנוגע לפני"ע – ליכא למיחש משום לפני"ע אף שלכמה דעות גם ביש לו משלו ומעוררו לאיסור ה"ז בגדר תרי עברי דנהרא¹¹¹.

103 ראה חדשים גם ישנים שטייף ברכות יא, ב, ה' ריח.

104 אבל להעיר מהסברא בלוק"ש יד ע' 150. וצ"ע בל' אדה"ז מז, ז, שלא תיקנו אלא פ"א ביום כברכות השחר. וראה לקו"ש שם הע' 15. שם ע' 21 הע' 7*. ובארוכה – שיחת וישב תשט"ז.

וכבר העירו – ראה שו"ת אר"צ שם ד"ה ויותר נכון. ועוד – במש"כ במשנ"ב מז, ג, בניעור כל הלילה שסב"ל, אף דס"ל שם ג, שבספק אם בירך חוזר ומברך, שספיקו לחומרא לפי שברכה"ת דאורייתא. וי"ל (נוסף לזה שיש לחלק בין מי שכבר נתחייב וספק אם נפטר שיש עליו חזקת חיוב לספק בעיקר החיוב, עוד זאת) שבניעור כל הלילה אינו חייב מדאורייתא לפי שלא ישן שינת קבע, וחובת הברכה כל יום כברכות השחר כש"ר"ת הוא רק מדרבנן. וכ"ה באר"צ שם, ולאידך, את"ל שלר"ת אין דעתו לפטור בברכתו עד למחר, מקום לומר דשוב נתחייב מה"ת. וצ"ע אם סברא זו שייכא בדאורייתא. ומסתבר, דאדרבה מה"ת מברך "בכל עת שיקרא בתורה", וכל' הרמב"ן סוף חלק העשין. ורבנן תיקנו זמן קבוע. ועצ"ע.

ולהעיר גם מכע"ז בשו"ע אדה"ז מז, ו, לחוש שלא לברך ברכה"ת בלא למד על אתר אחרי אהבת עולם. ויל"פ כעין הנ"ל, שגם את"ל דסד"א היא ולחומרא, החיוב ללמוד על אתר היא מדרבנן וספיקו לקולא.

105 ודוחק גדול שכוונתו רק כשקורא בתורה בס"ת בציבור, וכסברת כמה אחרונים שרק בציבור הוא דאורייתא. ואין לזה אפי' סרך רמז בלשונו.

106 ראה אצלנו בלוח שם.

107 וע"ד הרמז יל"פ ע"פ דבריו, דקרא ד"בא"י למדני חוקיך" שקודמת מיד לפני פסוק "בשפתי ספרתי", קאי על ברכה ראשונה וגם והערב נא, שהיא בנוסח ברכת המצות, וגם בדרך בקשה. משא"כ קרא ד"אודך ביושר לבב" וקרא ד"חצות אקום", שנכתבו בנוסח של הודאה, שזהו גדר ברכה"ת מה"ת (ראה לעיל הע' 37). ויומתק, שברכת ההודאה מצ"ע אינה חייבת להיות בסמיכות ללימוד, וההודאה היא על גוף קבלת התורה. משא"כ ברכת המצות שמדרבנן שסמכנה לקרא ד"בשפתי ספרתי", שלאחרי מותר בלימוד.

108 וי"ל עפ"י ע"ד הרמז, בדיוק לשונם נדרים פא, א, שלא בירכו בתורה תחילה, דתחילה אתי לרבו"י דלא מהני שיברך אח"כ. וכמ"ש בפירש"י (המפרש) שם, כשמשכימין לד"ת, דר"ל אף שאח"כ מברכים או שאומרים ברכת אה"ר. ושו"מ שכ"כ בלחם חמודות ברכות א, עט, שלא נזהרו שלא ללמוד לפני ברכה"ת. ונמצא למש"כ בשאג"א ועוד, שמגמ' הנ"ל מוכח שברכה"ת דאורייתא מחמת גודל העונש – ג"ז הוכחה שגם האיסור ללמוד לפני"ז דאורייתא. ואם אין ראי' לדבר, זכר לדבר.

109 אף שיי"א דק"ש דרבנן. ועכ"פ זמן ק"ש.

110 נוסף לזה שכתוצאה מזה גם יעבור בביטול תורה.

111 והארכנו במק"א.

שאינו מכשילו כ"א מפרישו מאיסור אחר.

וגם השני יכול לסמוך על האומרים שאינו מקיים ת"ת, ועל האומרים שאינו חייב לברך. ונחתינן לשקו"ט כשהנכשל ס"ל להתיר. וגם בל"ז אי"ז מכשול כשעוסק בהיתר והמכשול בפלוגתא תליא.

וכן יכול לסמוך שאינו איסור ללמוד ללא ברכה"ת. וראה הל' יומית שם. ולאידך, אם ק"ש הוא בגדר ת"ת, הרי ביטול תורה חמור יותר מביטול ברכה"ת. או שיש לסמוך על האומרים שברכה"ת דרבנן וי"א שהוא רק בגדר מסייע. וגם, אינו מוכרח שלא יברך, ובספק הוא. וע"ד כשאפשר לתלות בהיתר. וגם י"א שכשאינו מונע מהשני מלהיכשל א"ע בלפנ"ע ורק שחייב להפרישו מאיסור. וגם עוסק בהושטת מצוה והאפשרות של ביטול מ"ע אינו מענינו. ועו"ל שיכול לסמוך שחושש שירדם בשינה ויעבור זמן ק"ש, את"ל שכשזמנו בהול ק"ש עדיף. וי"ל גם שה"ז בבחי' הכשלה קודם שהגיע זמן האיסור, שבעת שינתו פטור מברכה"ת ומת"ת.

112 וחכ"א העירני בהמשך לזה, שקטן משודע לדבר אביו מלמדו תורה ופסוק ראשון של ק"ש, דלכאו' עליו ללמדו ברכה"ת. והיינו את"ל שיש בלימוד הקטן גדר של לימוד התורה – ראה מאירי מגילה כג, א. שם כד, א. ועד גדר חיוב – ראה לקו"ש יז ע' 238. כו ע' 10 הע' 42. ויש ליישב בכמה אנפי כעין הנ"ל, נוסף לזה שלכמה דעות מותר לספות באיסור עשה. ועוד דמירי דאכתי לא הגיע לחינוך.

[ולהעיר שבסדר ברכות ותפלות לילדים קטנים (וכן בריש סי' תהלת ה' בברכות הבוקר לילדים קטנים) נז' תורה צוה וק"ש ללא ברכה"ת].

וראה שיחת ט"ו באב תשל"ח ע"ד חובת חינוך בברכה"ת.